

3. De *Geographia* in de Cultuurbibliotheek

3.A. 11 oudere uitgaven

De Cultuurbibliotheek bezit 11 oude uitgaven van de *Geographia* van Claudius Ptolemaeus: 4 originele uitgaven van de 16de tot de 18de eeuw en 7 facsimiles van uitgaven uit de 15de en 16de eeuw. Ze worden kort beschreven.

XVe EEUW

Begin 15de eeuw werden in het Westen, de eerste Latijnse vertalingen gemaakt uit de Griekse grondtekst, door Manuel Chrysoloras (onvoltooid), Jacopo Angelo (1406), Francesco de Lapacino (1415), Domenico di Leonardo Boninsegni. *L'abondance des manuscrits copiés au XVe siècle, la richesse de l'ornementation, la beauté picturale des cartes, la variété et la notoriété des destinataires, attestent le grand intérêt que l'on portait alors à l'œuvre géographique de Ptolémée* (Germaine Aujac o.c. p.177)

De Cultuurbibliotheek bezit (natuurlijk) geen handschriften, maar **de kaarten van de Codex Lat. VF. 32** uit de Nationale Bibliotheek te Napels, werden in 1990 in Italië uitgegeven met een inleiding door Lelio Pagani. Atrium te Alphen aan den Rijn bezorgde een Nederlandse uitgave: *De 'Geographia' van Ptolemaeus. Vijftiende-eeuwse kaarten uit de 'Cosmographia'*. Bemerkt het verwarrende woordgebruik. De term cosmographia werd in de humanistische traditie vaak gebruikt voor de *Geographia*.

Deze uitgave bevat alleen de 27 traditionele kaarten. Het zijn schitterende prenten in felle kleuren met een opvallend donkerblauw voor de zee. De kunstenaar is niet met zekerheid gekend maar sommigen schrijven het werk toe aan Nicolaus Germanus die ook de editie van Ulm (1482) verzorgde. Voor de wereldkaart werd de enkelvoudige conische projectie gebruikt zoals Ptolemaeus die beschrijft in Boek I, hoofdstuk XXIV. Lelio Pagani situeert Ptolemaeus in de Griekse traditie, geeft een korte beschrijving van zijn werk, en plaatst hem in de Italiaanse Renaissance. Hij beschrijft de volledige codex en verdedigt de toeschrijving van de kaarten aan Nicolaus Germanus (Cultuurbibliotheek 2001/2389).

In de XVe eeuw verschenen ook al de eerste drukken. **De uitgave van Bologna in 1477** is de eerste gedrukte atlas en meteen ook de eerste met gegraveerde kaarten. Het werk werd uitgegeven door Dominicus de Lapis met de vertaling van Jacobus Angelus en met kaarten van Taddeo Crivelli. De uitgever was er zich van bewust dat hij de eerste uitgave op de markt bracht. Wegens de concurrentie was er haast bij. De atlas bevat maar 26 kaarten, de nummering is wat verwarrend en de kaarten zijn van matige kwaliteit. De graveur is niet gekend. In 2006 werd een exemplaar geveild voor 3,3 miljoen EUR. In 1963 werd een facsimile uitgegeven door N. Israel in Amsterdam, als eerste deel van de interessante reeks *Theatrum Orbis Terrarum* (Cultuurbibliotheek 2001/1964). De uitgaven in die reeks worden vaak uitvoerig ingeleid door Raleigh Ashlin Skelton.

In de reeks *Theatrum Orbis Terrarum* verscheen ook **de editie van Rome uit 1478**. Die heeft gegraveerde kaarten die superieur zijn aan de kaarten van Bologna 1477. De vertaling van Angelus werd verbeterd door Domizio Calderini die over een oud Grieks handschrift beschikte. Conrad Sweynheym van Mainz kon de uitgave niet voltooien maar Arnoldus Buckinck gaf uiteindelijk het werk uit. Een detail: de namen en de cirkeltjes die steden aanduiden werden niet gegraveerd maar met letters in het koper geslagen. Het is een prachtige atlas (CB 2001/1959).

De *Geographia* van **Firenze uit 1482** is door Francesco Berlinghieri zo vrij bewerkt, dat sommigen er geen echte uitgave van Ptolemaeus in zien. Het werk is in Italiaanse verzen gesteld; kaarten werden na de tekst van het betreffende boek ingelast; er werden ook enkele nieuwe kaarten bijgevoegd. Op Liber Secundus bv. volgt een wereldkaart en vijf traditionele kaarten van Europa. Bovendien werd een meer moderne kaart van Spanje en een interessante kaart van Gallia Novella toegevoegd (*Theatrum Orbis Terrarum III, 4*; CB 2003/719).

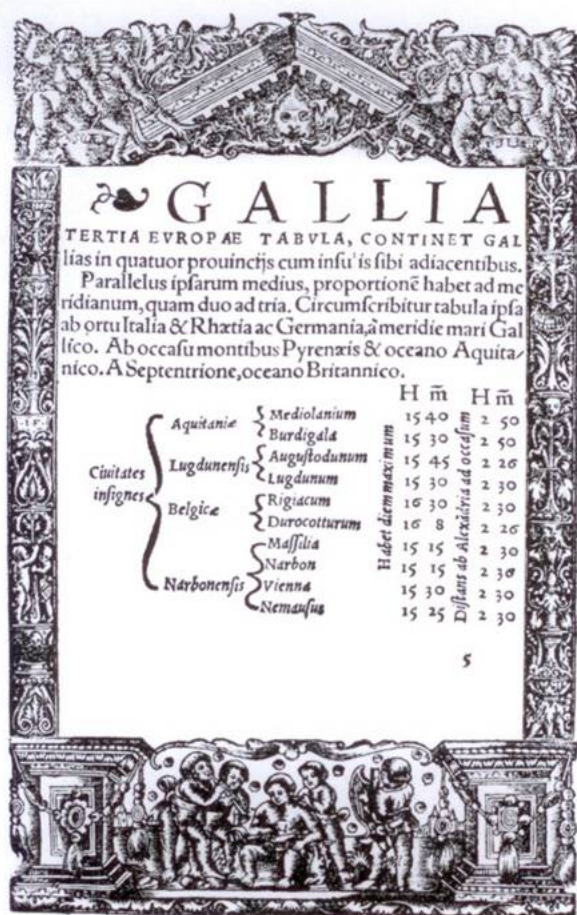
De editie van Ulm uit 1482 in dezelfde reeks (CB 2001/1965) bevat houtsneden volgens de oudere traditie. De vertaling die redacteur Nicolaus Germanus gebruikte is van Jacobus Angelus. Tussen de 27 kaarten volgens de beschrijving van Ptolemaeus, werden enkele moderne kaarten gevoegd van Frankrijk, Italië, Palestina, Spanje en het Noorden van Europa. Dit werk van uitgever Lienhart Holle bevat mooie gesneden initialen en de letter werd speciaal voor deze uitgave gemaakt.

Morinorum			
Geforiacum nauale b ^{ri} y	22 $\frac{1}{2}$	43 $\frac{1}{2}$	
Tabule ff ostia	23 $\frac{1}{3}$	43 $\frac{1}{2}$	
Mose ff ostia	24 $\frac{1}{3}$	43 $\frac{1}{2}$	
Batauorum f ^{re} u e			
Lugoninum	26 $\frac{1}{2}$	43 $\frac{1}{3}$	
Reni ff occidentali ⁹ ostiū	26 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$	43 $\frac{1}{3}$	
Medium ff ostium	27	43 $\frac{1}{6}$	
Orientalius eius ostium	27 $\frac{1}{3}$	44	

XVIe EEUW

De editie van Straatsburg uit 1513 in de reeks *Theatrum OrbisTerrarum (II,4)* is merkwaardig. R.A. Skelton is vol lof: *This edition, wick from the present-day point of view is the most important edition of the Geographia, is also notable for a map originally printed in three colours.* De graveur is Martin Waldseemüller. Jacobus Eszler en George Ubelin zijn de redacteurs. Johann Schott de drukker. Na de inleiding door Skeltonen de 8 boeken met de 27 traditionele kaarten volgen nog 20 kaarten *In Claudii Ptolemei Supplementum modernior lustratio terrae marisque singula positionibus certissimis regulatius tradensad saeculi nostri* 2001/1960).

De editie van Bazel uit 1540 is een prachtige uitgave van Sebastian Münster gedrukt door Henricus Petrus. De vertaling is van Wilibald Pirckheimer. Het boek bevat een opdracht aan Philippus van Gundelsheim bisschop van Bazel, een index van plaatsnamen, de tekst van de 8 boeken, 27 kaarten volgens Ptolemaeus en 20 nieuwe kaarten en een *Appendix geographica, in qua tres orbis partes sigilatim describuntur iuxta modernum rerumstatum.*

De tekst is goed leesbaar omdat er weinig afkortingen gebruikt worden en de tekst regelmatig gezet is. De bladspiegel is rustig en voor elke kaart is een korte samenvatting in een breed picturaal kader gezet. Het titelblad is functioneel en chic. Het tekstblok staat hoog op het blad met ruime randen. (CB 2001/1961)

GEOGRAPHIA
VNIVERSALIS, VETVS ET NOVA,
COMPLECTENS

CLAVDII PTO-
LEMAEI ALEXANDRINI ENARRATIO.
NIS LIBROS VIII.

Quorum primus noua translatione Pirckheimheri et
accessione commentarioli illustrior quàm haec
nus fuerit, redditus est.
Reliqui cum graeco & alijs uetustis exemplaribus col-
lati, in infinitis ferè locis castigiores facti sunt.
Addita sunt insuper Scholia, quibus exoleta urbium
montium, fluiorumq; nomina ad nostri seculi mo-
rem exponuntur.
Succedunt tabulae Ptolemaeae, opera Sebastiani Mun-
steri nouo paratae modo.
His adiectae sunt plurimae nouae tabulae, modernae or-
bis faciem literis & pictura explicantes, inter quas
quaedam antehac Ptolemaeo non fuerunt additae.
Vltimo annexum est compendium geographicum de-
scriptionis, in quo uarij gentium & regionum ri-
tus & mores explicantur.
Praefixus est quoque uniuerso operi index memorabilium
populorum, ciuitatum, fluiorum, montium, ter-
rarum, lacuum &c.

BASILEAE APVD HENRICVM PETRVM
MENSE MARTIO ANNO
M. D. XL.

In 1596 verscheen er in Venetië bij Simon Galignanus een uitgave van de *Geographia* met de 27 kaarten door Hieronymo Porrograveerd en aangevuld met 36 nieuwe kaarten van Giovanni Antonio Magini: *Geographiae uniuersae tum veteris tum novae absolutissimum opus duobus voluminibus distinctum*. De atlas bevat bovendien nog een mappa mundi van Mercator in een kleinere versie van H. Porro (CB 2008/2616). Het formaat is bescheiden (21,5 x 16,5 cm), wat de leesbaarheid van de kaarten niet vergemakkelijkt.

XVIIe EEUW

Claudii Ptolemaei Alexandrini Geographiae libri octo Graeco-Latini is een boek waar velen aan gewerkt hebben (Cultuurbibliotheek 2008/417). Het werd in 1605 in Frankfurt uitgegeven door Jodocus Hondius en Cornelius Nicolai.

Gerard Mercator heeft de Latijnse tekst verbeterd uitgegeven en de kaarten in de geest van Ptolemaeus weer samengesteld. *Latine primum recogniti et emendati, cum tabulis geographicis ad mentem auctoris restitutis, per Gerardum Mercatorem*.

Daarna werden door Petrus Montanus, Griekse en Latijnse versies opnieuw bekeken en op meerdere plaatsen verbeterd. *Iam vero, ad Graeca et Latina exemplaria a Petro Montano iterum recogniti, et pluribus locis castigati*.

Bovendien werden door hem meer recente benamingen en synoniemen toegevoegd van meerdere schrijvers, zowel oude als moderne. Ze werden met veel zorg bijeengebracht tot nut en voldoening van diegenen die zich op de studie van de *Geographia* toeleggen. *Adiecta insuper ab eodem, nomina recentia et aequipollentia ex variis auctoribus veteribus et recentioribus, magna cura collecta, in gratiam et usum Geographiae studiosorum*.

Het boek bestaat uit twee duidelijk onderscheiden delen. Het eerste deel is een iuxta uitgave van de *Geographia* in het Grieks en het Latijn. Het tweede deel bevat 28 kaarten van Mercator. Elk deel heeft een eigen index.

Ons exemplaar bevat een inleiding door Jodocus Hondius, de gebruikelijke gedichten door Heinsius, Bertius en Gruterus, een *Catalogus auctorum ex quibus nostra synonyma desumpta*, de praefatio en het bekende portret van Mercator door Hogenberg. Het is volledig conform de beschrijving van *Atlantes Neerlandici I: 1:511A* (Cultuurbibliotheek 98/1141).

Theatri geographiae veteris tomus prior van Petrus Bertius in 1618 door Jodocus Hondius bij Isaac Elzevier in Amsterdam uitgegeven, bevat de 8 boeken van Ptolemaeus in een Latijn-Griekse versie, de 27 kaarten door Mercator getekend en gegraveerd, en aanvullende nota's van Mercator over de kaarten. *Tomus posterior* bevat o.a. het *Itinerarium Antonini*, de Peutingerkartaal en het *Parergon* van Ortelius. De twee delen zijn in één volume gebonden (CB 2009/10).

XVIIIe EEUW

In 1704 verscheen in Leiden en Utrecht een uitgave van de kaarten zonder tekst: *Tabulae geographicae orbis terrarum veteribus cogniti*. De kaarten zijn van Mercator maar opgesmukt met andere cartouches. (Vergelijk met CB 2008/417.) De volgorde is bovendien niet klassiek (CB 2008/418).

